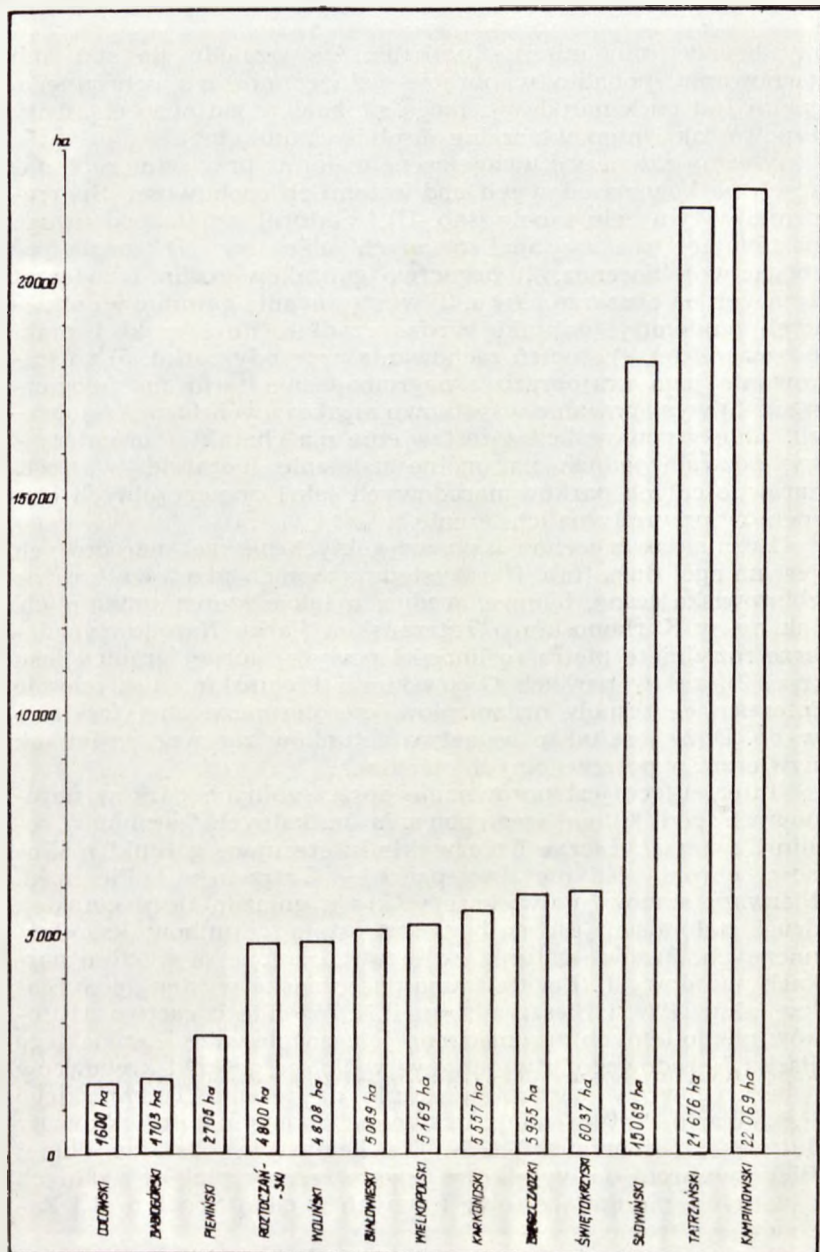

Stan i perspektywy rozwoju sieci parków narodowych w Polsce

Parki narodowe stanowią najwyższą formę ochrony naturalnego środowiska w światowym ruchu ochrony przyrody. W naszym kraju dysponujemy 13 obiektami tego typu i stopniowo wyczerpujemy listę unikalnych pod względem przyrodniczym obszarów, które mogłyby się nadawać na park narodowy (Czubiński 1965). Dlatego też warto się zastanowić, gdzie jeszcze mogą powstać takie obiekty oraz jaka powinna być ich ostateczna liczba i powierzchnia w naszym kraju.

Wśród utworzonych w Polsce parków narodowych największą powierzchnię posiadają Kampinoski P.N. i Tatrzański P.N., najmniejsze są natomiast dwie jednostki — Ojcowski P.N. oraz Babiogórski P.N. (tab. I, ryc. 1). Średnia powierzchnia parku narodowego wynosi obecnie ok. 8 094 ha, natomiast powierzchnia zajmowana przez wszystkie obiekty zajmuje 0,34% powierzchni kraju. Obok istniejących parków narodowych projektuje się powstanie szeregu dalszych tego typu obiektów, z których trzy: Augustowsko-Wigierski P.N. (Szczęsny msc) Gorczański (Michalik msc) i Jaćwieski (Biebrzański) (Pałczyński 1968, Pałczyński, Tomiałojć msc) posiadają już wstępnie opracowane plany (tab. I). Wobec masowego rozwoju turystyki i rekreacji na Pojezierzu Mazurskim, projekt Mazurskiego Parku Narodowego (Polakowski 1973) nie będzie brany pod uwagę w dalszych rozważaniach.

Rozważając kryteria przyrodnicze, jako podstawowe przy tworzeniu parków narodowych w Polsce, napotykamy na dwojaką ich interpretację: z jednej strony podkreślana jest osobliwość przyrody obszaru, który ma być parkiem narodowym, z drugiej natomiast typowy dla pewnego regionu zestaw biocenoz, gatunków czy form krajobrazu zebranych na obszarze przyszłego obiektu chronionego. Sprzeczność obu motywacji jest pozorna, możemy bowiem chronić pewne typowe ekosyste-

Ryc. 1. Parki narodowe w Polsce — zestawienie wg wielkości powierzchni. National Parks in Poland arranged according to their size.

my będące równocześnie unikatem ze względu na stan ich zachowania, ponadto w obrębie jednego obszaru ochronnego, jakim jest park narodowy, mogą się znaleźć zarówno elementy typowe jak i niepowtarzalne (osobliwe, unikalne).

Weźmy zatem pod uwagę ocenę walorów przyrodniczych naszych parków narodowych pod kątem ich osobliwości. Sporządzono w tym celu tabelę (tab. II), w której wzięto pod uwagę następujące walory analizowanych obiektów: 1) różnorodność (bogactwo) biocenoz, 2) bogactwo gatunków roślin i zwierząt żyjących na obszarze parku, 3) występowanie gatunków unikalnych (endemity, gatunki bardzo rzadkie, duże ssaki i ptaki puszczańskie), 4) stopień zachowania przyrody parku, 5) zróżnicowanie jego krajobrazu i nagromadzenie form morfologicznych, 6) występowanie wyjątkowo atrakcyjnych form krajobrazu. Należy podkreślić, iż zestawienie ma charakter orientacyjny, pozwala jednak na ogólne ustalenie hierarchii wartości zarówno całych parków narodowych jak i poszczególnych elementów przyrody na ich terenie.

Różnorodność biocenoz w poszczególnych parkach narodowych jest na ogół duża (tab. II). Występują w nich przeważnie różne zbiorowiska leśne, łąkowe, wodne, a także szereg unikalnych, jak np. w Karkonoskim i Tatrzańskim Parku Narodowym dobrze rozwinięte piętra roślinności powyżej górnej granicy lasu (ryc. 2), zaś w parkach Ojcowskim i Pienińskim niesłychanie interesujące zespoły organizmów kserotermicznych i jaskiniowych. Duże jest także bogactwo gatunków zarówno roślin jak i zwierząt w poszczególnych obiektach.

Interesujące jest porównanie poszczególnych parków narodowych pod kątem występowania unikalnych gatunków roślin i zwierząt. Liczne i niezwykle interesujące gatunki roślinności chronią jedynie dwa parki — Tatrzański i Pieniński. Pierwszy stanowi największe w kraju gniazdo flory górskiej, drugi natomiast jest najbogatszą ostoją gatunków kserotermicznych. Rzadkie gatunki zwierząt chronione są w kilku parkach narodowych. Bogata fauna puszczańska występuje w Białowieckim P.N. i Bieszczadzkim P.N. Wielkie bogactwo gatunków ciepłolubnych zgromadzone jest na obszarze Pienińskiego Parku Narodowego, a wyjątkowe w Polsce gatunki kręgowców i bezkręgowców występują licznie na terenie Tatrzańskiego P.N. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na projektowany Jaćwieski (Biebrzański) P.N. Na bagnistym obszarze dolnej Biebrzy chroni on wyjątkowo bogate zespoły ptaków wodnych i błotnych, nie mające sobie równych w całej Środkowej i Zachodniej Europie.

Najbardziej zróżnicowany jest chyba stopień zachowania

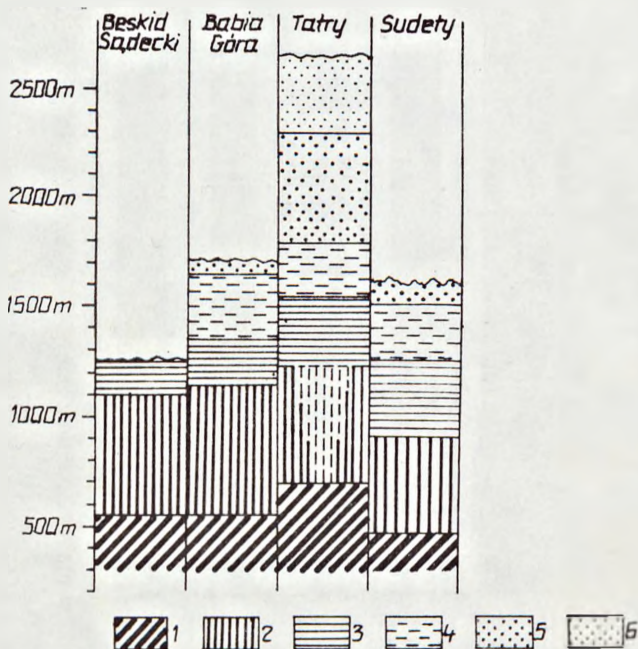

Tab. I

Dane administracyjne o utworzonych i projektowanych w Polsce parkach narodowych.

Lp.	Nazwa obiektu	Powierzchnia w ha	Powierzchnia rezerwatów ścisłych		Powierzchnia otuliny w ha
			w ha	% całości	
1	Babiogórski P.N.	1 703	1 061	62,3	7 261
2	Białowiecki P.N.	5 069	4 757	93,6	brak danych
3	Bieszczadzki P.N.	5 955	2 315	38,9	brak danych
4	Kampinoski P.N.	22 069	2 300	10,4	31 700
5	Karkonoski P.N.	5 557	1 916	34,5	10 000
6	Ojcowski P.N.	1 600	344	21,5	73 298
7	Pieniński P.N.	2 705	658	24,3	25 840
8	Roztoczański P.N.	4 801	brak danych	brak danych	brak danych
9	Słowiński P.N.	18 069	5 348	29,6	250 000
10	Świętokrzyski P.N.	6 037	1 692	28,0	34 000
11	Tatrański P.N.	21 676	2 323	10,7	brak danych
12	Wielkopolski P.N.	5 169	132	2,6	4 900
13	Woliński P.N.	4 808	172	3,6	4 107
	Obiekty projektowane				
14	Augustowsko-Wigierski P.N.	20 018	brak danych	brak danych	brak danych
15	Gorczański P.N.	6 720	brak danych	brak danych	brak danych
16	Jacwiński (Biebrzański) P.N.	16 000	brak danych	brak danych	brak danych

przyrody na terenie omawianych obiektów (tab. II). Najlepiej zachowane — o wyraźnych cechach pierwotnej przyrody — są dwa z nich, znany na całym świecie Białowiecki P.N. oraz projektowany Jaćwieski (Biebrzański) P.N. Obok tych obiektów

Ryc. 2. Piętra roślinności w różnych częściach Karpat i w Sudetach. 1 — piętro pogórza; 2 — piętro dolnoreglowe; 3 — piętro górnoreglowe; 4 — piętro kosówki; 5 — piętro halne (alpejskie); 6 — piętro turniowe (subniwalne). — Zones of vegetation in various parts of the Carpathian and Sudeten mountains. 1 — foothills; 2 — lower montane zone; 3 — higher montane zone; 4 — zone of the dwarf pine; 5 — zone of alpine meadows; 6 — subnival zone.

oraz Babiogórskiego, Słowińskiego i Wolińskiego P.N. przyroda pozostałych parków narodowych uległa w przeszłości znacznym przekształceniom względnie dewastacji, wiele ekosystemów na ich obszarze nosi wyraźne piętno działalności człowieka.

Wielkimi walorami krajobrazu wyróżniają się górskie parki narodowe oraz Ojcowski P.N. i projektowany Augustowsko-Wigierski Park Narodowy. Wyjątkową atrakcyjnością krajobrazu

Tab. II

Walory przyrodniczo-krajobrazowe krajowych parków narodowych. Trzy punkty oznaczają najwyższą rangę
dwa — średnią, jeden — najniższą.

Lp.	Nazwa obiektu	rozmai- tość biocenozy	bogactwo ga- tunków		występowanie gat. atrakcyjnych		stopień zachowa- nia przy- rody	zróźni- cowanie kraj- obrazu	unikal- ne ele- menty kraj- obrazu	Razem
			roślin	zwierząt	roślin	zwierząt				
1	Babiogórski P.N.	2	2	2	2	2	2	3	1	16
2	Białowiecki P.N.	2	3	3	2	2	3	1	1	18
3	Bieszczadzki P.N.	2	2	2	2	2	3	2	1	15
4	Kampinoski P.N.	2	2	2	1	1	1	1	1	11
5	Karkonoski P.N.	3	2	2	2	2	2	3	2	17
6	Ojcowski P.N.	3	3	2	1	2	1	3	3	18
7	Pieniński P.N.	2	3	3	3	3	1	3	3	21
8	Słowiński P.N.	2	2	2	1	2	2	2	2	15
9	Świętokrzyski P.N.	2	2	2	1	1	1	2	1	12
10	Tatrzański P.N.	3	3	3	3	3	1	3	3	22
11	Wielkopolski P.N.	2	2	2	1	1	1	2	1	12
12	Woliński P.N.	2	2	1	1	1	2	2	2	14
13	August-Wigiersk. P.N.	2	2	2	1	2	1	3	1	14
14	Gorczański P.N.	2	2	2	1	1	1	2	1	12
15	Jacwiński P.N.	2	2	2	2	2	3	1	1	16
16	Roztoczański P.N.	2	2	2	1	1	1	2	1	12

(tab. II) odznacza się Pieniński P.N. — znany z unikalnego przełomu Dunajca, Tatrzański P.N. — jedyny wysokogórski obiekt w naszym kraju oraz Ojcowski P.N., na którego terenie występuje duże nagromadzenie form krasowych.

Suma omawianych elementów przyrody parku narodowego świadczy o jego randze przyrodniczej (tab. II). Wśród 13 istniejących obiektów najwyższą rangę należy przypisać Tatrzańskiemu P.N., następnie Pienińskiemu P.N. Dopiero trzecią pozycję zajmuje Białowieski P.N. równorzędnie z Ojcowskim P.N. Wysokie pozycje zajmują pozostałe parki narodowe górskie. Do grupy obiektów o najniższym stopniu skupienia unikalnych form przyrody zaliczono Świętokrzyski P.N., Wielkopolski P.N. oraz Kampinoski P.N. Wśród obiektów projektowanych rangą przyrodniczą zdecydowanie góruje Jaćwieski P.N., znaczne walory reprezentuje również Augustowsko-Wigierski projekt parku narodowego.

Warto podkreślić, że program ochrony obiektów wyjątkowo atrakcyjnych dobiega końca. Wobec stosunkowo dokładnego poznania przyrody Polski szansa trafienia na nieznany, a zarazem unikalny pod względem przyrodniczym obszar o powierzchni kilku do kilkunastu tysięcy hektarów jest minimalna.

Parki narodowe są również obiektami reprezentatywnymi, stanowiącymi ostoje typowej, rodzimej dla pewnego obszaru flory i fauny. Opierając się na opracowaniu Szczęsnego (1965) jako najbardziej reprezentatywny przyjęto podział kraju na jednostki geobotaniczne, jest on bowiem wyrazem zbiorczego oddziaływania wszystkich czynników określających środowisko przyrodnicze i pełni rolę wskaźnika syntetycznego. Według Szafera i Pawłowskiego (1972) posiadamy w kraju 9 wielkich jednostek geobotanicznych Gawłowska (1974). Warto się zastanowić, w jakim stopniu krajowa sieć parków narodowych reprezentuje każdą z nich.

Spośród trzech najwyższych rangą jednostek — jedna, a mianowicie Prowincja Pontyjsko-Pannońska nie posiada na swym obszarze parku narodowego. Zajmuje ona jednak niewielki, gęsto zaludniony i silnie przekształcony przez gospodarkę rolną południowo-wschodni skrawek terytorium Polski i należy przypuszczać, że nie znajdziemy tu już odpowiednio dużego obszaru o dobrze zachowanej przyrodzie, który nadałby się na park narodowy.

Pozostałe dwie Prowincje: Nizowo-Wyżynna oraz Górską skupiają na swoim obszarze wszystkie parki narodowe. Pierwsza podjednostka Prowincji Nizowo-Wyżynnej — Pas Równin

Przymorskich i Wysoczyzn Pomorskich jest reprezentowana w sieci parków narodowych przez dwa obiekty, Słowiński P.N. i Woliński P.N. Chronią one jednak wyłącznie obszar przy-morski. Wydaje się, że położone na południe Wysoczyzny Po-morskie z bogatą siecią rzek i jezior, niezwykle urozmaiconą rzeźbą terenu i w wielu miejscach dobrze zachowaną szatą roślinną powinny być również objęte siecią parków narodowych. Należy zatem rozpatrzyć propozycję utworzenia takiego obiektu na obszarze Pojezierza Pomorskiego. Druga podjed-nostka Dział Północny obejmuje duży fragment terytorium północno-wschodniej Polski. Na jej obszarze istnieje jeden, pierwszorzędnej wartości obiekt, Białowiecki P.N. Okazuje się jednak, iż na terenie Ziemi Białostockiej znajdują się dwa inne obszary — Pojezierze Augustowskie i bagna Biebrzy, niewiele ustępujące mu pod względem atrakcyjności. Projektuje się utworzenie dwóch parków narodowych: Augustowsko-Wigier-skiego i Jaćwieskiego (Biebrzańskiego). Pierwszy z nich brany był już od dawna pod uwagę jako przyszły park narodowy (S z c z ę s n y 1965), natomiast projekt Jaćwieskiego P.N. zo-stał przedstawiony dopiero w ostatnich latach (P a ł c z y ń s k i 1968, P a ł c z y ń s k i, T o m i a ł o j ę m s c.).

Dalszą wielką jednostką geobotaniczną jest Pas Wielkich Dolin. Obszar ten zajęty w przeważającej większości pod upra-wy rolne zachował nieliczne, w znacznym stopniu przekształ-cone biocenozy leśne. Istniejące tu dwa parki narodowe — Kampinoski i Wielkopolski, choć nie zawierają wielu osobli-wości przyrodniczych — dobrze reprezentują przyrodę formacji geobotanicznej, stanowią też ważne centra rekreacyjne i objek-ty badawcze. Na obszarze Pasa Wielkich Dolin nie projektuje się obecnie innych obiektów.

W Pasie Wyżyn Środkowych — następnej wielkiej jed-nostce geobotanicznej — posiadamy obecnie trzy parki narodo-we: Ojcowski, będący obiektem o znacznym stopniu unikalności, Świętokrzyski, który dobrze charakteryzuje przyrodę Gór Świętokrzyskich, oraz w 1974 r. powołany do życia trzeci obiekt, Rostoczański P.N., będący reprezentantem przyrody i krajobrazu Rostocza. Jedynym rozległym terytorialnie regio-nem geobotanicznym, który nie posiada na swym obszarze parku narodowego jest Pas Kotlin Podgórskich. W zachodniej części regionu zachowały się duże kompleksy leśne: Bory Dol-nośląskie i Bory Stobrawskie, zaś po wschodniej stronie mamy również dwa wielkie kompleksy lasów: Puszcze Niepołomicką i Sandomierską. Eksploracja przyrodnicza Puszczy Niepołomic-kiej wykazała (M e d w e c k a - K o r n a ś 1971), iż jest to

obiekt bardzo urozmaicony, bogaty w rzadkie gatunki roślin i zwierząt, w wielu miejscach dobrze zachowany. Stanowi ponadto dogodny teren turystyczno-rekreacyjny, a także wygodny obiekt do badań przyrodniczych. Zlokalizowanie tu parku narodowego byłoby przedsięwzięciem bardzo pożądanym.

Ostatni wreszcie duży region — Prowincja Górską (obejmująca trzy Działy) posiada na swoim terenie 5 parków narodowych. Warto jednak zwrócić uwagę, iż trzy istniejące na terenie Działu Karpat Zachodnich parki narodowe chronią przede wszystkim unikalne, nietypowe dla tego obszaru elementy przyrody. Jedynie projektowany Gorczański P.N. byłby reprezentantem beskidzkiej, reglowej flory i fauny, zajmującej największy obszar naszych Karpat.

Podsumowując powyższe rozważania należy podkreślić, iż obecnie cztery regiony geobotaniczne — Pas Wielkich Dolin, Wyżyn Środkowych oraz Sudety i Karpaty Wschodnie są reprezentowane przez typowe dla nich, odpowiednio rozległe (za wyjątkiem Bieszczadzkiego P.N.) parki narodowe. Na pozostałym obszarze kraju sieć parków narodowych jest niewystarczająca, względnie istniejące obiekty chronią unikalną, nietypową dla danego regionu przyrodę. Dlatego też postuluje się obok zatwierdzenia istniejących trzech projektów parków narodowych, zaprojektowanie i powołanie do życia kilku dalszych. W pierwszym rzędzie należy je utworzyć na obszarze Wysoczyzn Pomorskich i Kotlin Podgórskich. W tym drugim regionie najlepszym obiektem na park narodowy wydaje się być Puszcza Niepołomska. Sądząc z przedstawionych rozważań wyłania się potrzeba utworzenia w Polsce jeszcze przynajmniej 5 wielkich obiektów chronionych.

Aby uświadomić sobie jak dalece zaawansowany jest krajowy program w tej dziedzinie warto porównać liczbę i powierzchnię parków narodowych w niektórych innych krajach i w Polsce (*United Nations List...*, 1974). Z zestawienia wynika, iż Polska, której parki narodowe zajmują obecnie 0,34% powierzchni, znajduje się raczej poniżej średniej i to nie tylko w porównaniu z krajami Europy (tab. III). Na podstawie zestawienia należy sądzić, iż ogólna powierzchnia parków narodowych powinna docelowo objąć około 1% terytorium kraju. Jeżeli przyjmiemy, że liczba tych obiektów zbliży się do 20, to przy założeniu, że obejmą one 1% powierzchni, przeciętny obszar parku narodowego powinien wynosić około 15 tys. hektarów. Obecnie średnia powierzchnia parku narodowego (8094 ha) jest około dwukrotnie niższa. Przyjmując powyższe założenie rozwoju sieci parków narodowych musimy podjąć

Parki narodowe w wybranych krajach świata
(wg *United Nations List...* 1974).

Lp.	Nazwa kraju	Liczba obiektów	Powierzchnia w ha	% pow. kraju
1	Albania	3	9 000	0,31
2	Argentyna	13	2 649 912	0,94
3	Austria	3	76 898	0,92
4	Belgia	1	3 651	0,12
5	Bułgaria	8	40 134	0,36
6	Czechosłowacja	6	93 122	0,73
7	Finlandia	6	237 510	0,70
8	Francja	8	233 299	0,42
9	Hiszpania	3	68 971	0,14
10	Holandia	18	59 037	1,82
11	Indie	16	519 830	0,16
12	Japonia	25	1 992 672	5,39
13	Polska	13	105 218	0,34
14	RFN	10	145 000	0,59
15	Rumunia	5	62 311	0,26
16	Szwajcaria	1	16 877	0,41
17	Szwecja	18	843 966	1,88
18	Węgry	2	53 100	5,71
19	Wielka Brytania	21	90 083	0,37
20	Turecja	10	163 969	0,21
21	Włochy	3	186 521	0,62

energiczne kroki w kierunku zwiększenia ich powierzchni. Działalność ta powinna iść w dwóch kierunkach: tworzenia w przyszłości dużych parków narodowych oraz — o ile to możliwe — zwiększania powierzchni obiektów już istniejących.

SUMMARY

The status and perspectives for a development of the network of national parks in Poland

In the present paper the author discusses the problems of the development of the national parks in Poland. At present we have 13 national parks in our country covering a joint area of 105 218 hectares.

The most extensive ones, i.e. the Kampinos and the Tatry National Parks extend over more than 20 thousand hectares each. The Ojców and the Babia Góra National Parks are the smallest (table I). A number of other parks are planned for establishment; for three of them, i.e. those of Augustów—Wigry lakes, Gorce mountains and the Jaćwieski (Biebrza river), detailed plans have already been prepared.

The main criteria upon which the development of a network of national parks is founded lie in the uniqueness of the nature they represent. The most attractive ones with respect to their natural values are the Tatry, Pieniny, Białowieża and Ojców National Parks (table II). As the national parks are to safeguard the diversity of the nature of our country they must adequately represent all natural variants. On the basis of the geobotanical division of Poland it is evident that the nature of some geographical zones, e.g. the Belt of Great Valleys, that of Central Uplands, and the Sudeten and Carpathian mountains, is sufficiently well represented in the network of our national parks. In the remaining territories several other parks should be established to safeguard plant and animal species and the variety of their biocenoses typical of them.

When compared with other countries, the number and size of Polish National Parks are not satisfactory. It ought to be accepted that the country's network of national parks should aim at covering about 1% of its whole territory and their number be settled at 20. Consequently, the average area of a national park also should be raised considerably.

PIŚMIENNICTWO

Czubiński Z. 1965 *Parki narodowe i rezerваты przyrody w Polsce*. W: *Ochrona przyrody i jej zasobów — problemy i metody*. Praca zbiorowa pod red. W. Szafera. Zakład Ochrony Przyrody PAN. Kraków.

Gawłowska J. 1974 *Mapa rozmieszczenia parków narodowych w krainach geobotanicznych Polski*. *Chrońmy przyr. ojczystą*, R. 30, z. 6.

Medwecka-Kornaś A. 1971 *Tematyka i cel zespołowych badań w Puszczy Niepołomickiej*. *Studia Naturae ser. A*, nr. 6, ss. 7—12.

Michalik S. *Projektowany Gorczański Park Narodowy*. W: *Kompleksowy program ochrony obszarów i obiektów chronionych o szczególnych walorach przyrodniczych*. Zakład Ochrony Przyrody PAN. Kraków (maszynopis).

Pałczyński A. 1968 *Projekt utworzenia obszarów ochronnych na torfowiskach biebrzańskich*. *Chrońmy przyr. ojcz.* R. 24 z. 5 s. 5—15.

Pałczyński A., Tomiałojć L. *Projekt utworzenia Jaćwieskiego Parku Narodowego*. W: *Kompleksowy program ochrony obsza-*

rów i obiektów o szczególnych walorach przyrodniczych. Zakład Ochrony Przyrody PAN. Kraków (maszynopis).

Polakowski B. 1973 *W sprawie utworzenia Mazurskiego Parku Narodowego*. *Chrońmy przyr. ojcz.* R. 29 z. 4 s. 26—30.

Szafer W., Pawłowski B. 1972 *Geobotaniczny podział Polski* (mapa) W: *Szata roślinna Polski*. Praca zbiorowa pod red. W. Szafera i K. Zarzyckiego. PWN, Warszawa.

Szczęśny B. *Augustowsko—Wigierski Park Narodowy — projekt utworzenia*. W: *Kompleksowy program ochrony obszarów i obiektów o szczególnych walorach przyrodniczych*. Zakład Ochrony Przyrody PAN. Kraków (maszynopis).

Szczęśny T. 1965 *Problemy ochrony przyrody i krajobrazu w planowaniu i urządzaniu parków narodowych*. SGW Warszawa.

United Nations List of National Parks and Equivalent Reserves. 1974 IUCN Publications New Series No. 29. Morges.

Uwaga autora:

Omówienie mapy rozmieszczenia parków narodowych na tle krain geobotanicznych znajdzie czytelnik w artykule J. Gawłowskiej (1974), opublikowanym w poprzednim zeszycie *Chrońmy przyr. ojcz.* (z. 6, 1974).